

VII

Hadd lássuk, te nevető fiúcska, mit tudsz?
Kievezteél a nagy vizekre, de csónakod
már kezdet-kezdetén megfeneklett.
Hiába sítottál magadba, némán zokogva,
senki sem hallotta, senki sem ismert.
Itt biztos a halál, nincsen menekvés,
merő hazugság minden más feltevés.
S a hatalmas senki, a vakmerő Hajós –
más ismerős híján – füvektől, fáktól
sírva búcsúzott.
De az isten, kihez végső percben fordult,
megsegítette. Egy nagy embert küldött segít-
ségére.
És kibomlott újra a táj. Megmámorosult a
levegő.
És minden piciny virág haranggá változva,
szakadatlanul
hirdette az első diadalt.
Most nem tudom tovább.
Csak az a nagy ember leszállt a Hajóshoz
és megigazítva merészen meglökte,
hogy fényesen száguldjon átal a vizeken.

— — — — —
(Nevető fiúcska hajója)

Újra és újra elolvastam Kosztolányi levelét. Már kívülről tudtam minden sorát. Nagy öröm feszítette szívemet. Az elismerő és kitüntető sorok olvastán olyan boldogság fogott el, amilyen, úgy éreztem, nincsen több a földön. A kis szobában nem volt maradásom. Fel-alá szaladgáltam az utcákon, nem volt kivel megosztanom az örömöm. A városban alig volt egy-két ismerősöm, barátom. Bodó Sanyi nem volt kéznél. Sükösd még január folyamán búcsút mondott Kolozsvárnak, és tanítói állást foglalt el Kisdobán, egy távoli szilágysági faluban. Különben is e szokatlan délutáni órában nem is igen találkozhattam senkivel. És mégis... az utolsó pillanatban elibém toppant a főtéren valaki: E. Panni, egy nagy fekete szemű lány, Piroska barátnője. Szép és finom lány, magas, karcsú, intelligens, akivel bár szorosabb kapcsolatban nem voltam, de most mégis megszólítottam, és kezébe nyomtam a levelet. Panni csodálkozva és meg-

hökkenve nézett rám és a levélre, és nem tudta, mit jelentsen.

– Nézze, Pannika, nézze – dadogtam –, egy levél, Kosztolányi írta.

Panni meghatódva és széles mosollyal gratulált, bár azt hiszem, nem is engedtem, hogy végigolvassa a levelet, már kikaptam kezéből, és rohantam tovább. Otthon a kis szobámban csillapodtam le kissé.

Estefelé aztán kimentem a sétatéri tóhoz, leültem egy padra, most már csak magamban, bensőleg, csendesen örültem.

Szép májusi szombat este volt. A kioszkban szólt a zene, körülöttem hemzsegett, nyüzsgött a tömeg, de én semmire sem eszméltem, még mindig a levéllel voltam tele. Zsongtak a sorok, a szavak. Egy melódia dalolt bennem: az öröm és boldogság szimfóniája. (Ó, mai, fiatal, most induló költők, vajon a ti lelketekben is ilyen hullámokat kavarna fel egy levél?) Nekem zúgott egész lelkem, mint valami megbomlott hangszer.

Ültem a padon, a tó partján. S akkor hirtelen eszembe jutott: válaszolni kellene a levélre. Felelni a feltett kérdésekre és főképp megköszönni a felém nyújtott baráti kezét.

Papiroost és ceruzát vettem elő, és írni kezdtem ott helyben, majd felálltam és hazasiettem, hogy otthon folytassam a levelet, melyet még aznap este frissiben meg akartam írni, hogy másnap elküldhessem. És írtam: „Kedves Uram, lelkem izgatott, és nem találok a szavakat. Erőtlen és gyámoltalan vagyok ilyen magas elismerés után...” és írtam, írtam a levelet. Nagyon hosszú levelet írtam. Múltkorjában keresgélve régi kéziratok között, kezembe került a levél másolata. Megdöbbsentem. Az én akkori apró betűimmal hatvanöt sort írtam. De ha hatszázhatvanöt sort írtam volna, azt sem tartottam volna soknak, úgy tele volt a lelkem.

Megírtam, hogy húszéves vagyok, tavaly végeztem a tanítóképzőt, és külföldre akartam menni, valamelyik németországi egyetemre, hogy ott folytassam tovább tanulmányaim, de nem jutottam ösztöndíjhoz, így itt maradtam Kolozsváron. Az itteni kórháznál kaptam napidíjas állást. Felfedtem a *154X28* című versemnek – melyet

Kosztolányi levelében annyira kiemelt – a titkát, hogy az milyen prózai valóságból fakadt. Tudniillik én számítottam ki naponta a kórháznak szükséges húsmennyiséget. A betegek változó létszámával szemben a személyzet létszáma állandó volt: 154. Ezeknek 28 dekával kellett a húsadagot kiszámítani, amit én már, mivel naponta ismétlődött, fejből tudtam: $154 \times 28 = 4312$, vagyis 43 kg és 12 deka. Beszámoltam a levélben arról is, hogy a tél folyamán egy színdarabot írtam, melytől mindent reméltem, de a színdarab ott porosodik a kolozsvári színház fiókjában valahol. Megemlítettem, hogy mennyire szeretnék felmenni Pestre, hogy baráti kezét megszorítsam, de arra jelen körülmények között gondolni sem merek, Legyen tehát ő verseim gondozója.

Volt egy fényképem. Nagy, művészi hajjal, csokornyakkendővel ábrázolt. Kivágtam a fejet 2X3 cm nagyságban, és a levél elejére biggyesztettem. (Most megütődöm ezen a szerénytelen cselekedeten, hogy mindjárt első alkalommal a fényképem is mellékeltem a levélhez. „De így teljesebb a rajz, a kép rólam” – szabadkozom, mentetgetőzöm.)

De mielőtt a levelet elküldöttem volna, a levélírással egyidőben, még az este megszületett egy vers: a *Nevető fiúcska hajója* című, melyet Kosztolányi Dezsőnek dedikáltam. A levéllel együtt ezt a verset is el akartam küldeni. Végül azonban a levél a vers nélkül ment el.

Boldog napok következtek. Termékeny időszak, dús áradás. Az öröm vitt, emelt, mint hatalmas szárny. Úgy járkáltam az emberek között, mint aki megrészegeedett valami finom, isteni italtól. És születtek a versek egymás után.

Másnap hajnalban, amint már jeleztem, papírra vetettem a *De különben csend van* című költeményem, majd a rákövetkező napokban a *Rendőr lenni, Égi rózsák után, Jöjjetek, jöjjetek, Ím én beszéltem, Kerestelek, Aki nem jön meg soha* című verseket és másokat, majdnem mindennap egy-egy verset.

Június 13-án már újabb vers-küldemény indult útnak Kosztolányi Dezső címére. Erre a küldeményre már nem kaptam semmiféle választ. Nem is nagyon vártam. Tudtam, elfoglalt ember, és azt mondogattam magamban,

hogy ő különben is már megírta a mondanivalóját verseimről. A többi az én dolgom. Titokban azonban reménykedtem: hátha egyszer mégiscsak ott lesz asztalomon az az elegáns, különös, modern költőhöz illő levél, lila tintával, zöld pecséttel. Hiába – a várt levél nem került asztalomra. Nem is kerülhetett. Egy újsághírből tudtam meg, hogy Kosztolányi abban az időben fiatal feleségével Olaszországban, majd a francia Riviérán vagy talán Párizsban utazgatott. (Mikor jutok én Olaszországba, Párizsba? – sóhajtottam egy nagyot.) Később pedig jött a világháború, mikor felfordult minden. Ki törődött akkor a versekkel?...

Közben a kolozsvári *Újság* című lapnak is elvittem néhány versemet, feladva megrögzött elvem: egyszerre, kötetten feltűnni. Fülemben csengett Kosztolányi intésestanácsa: „Guerilla-harcokkal kell kivívni a nevet újságokban, folyóiratokban egyes versekkel.”

A lapnak Szász Endre volt a főszerkesztője, hozzá mentem el. A magas, szőke Szász Endrét látásból már ismertem. Nagyon gyakran láttam a napnak bizonyos órájában befordulni az egyik főtéri kávéházba. Társaságában rendszeren ott volt a másik szerkesztő is, egy alacsonyabb termetű, széles vállú, szénfekete hajú, színész külsejű férfi. Mindketten ismert alakjai voltak a kolozsvári társaságnak, író- és művészköröknek.

A lap szerkesztősége az akkori Deák Ferenc utca és a Minorita utca sarkán, nagyon elhanyagolt külsejű épületben volt. Ott volt talán a nyomda is.

Egyik délután öt óra felé magamhoz vettem a kiválasztott verseket és Kosztolányi levelét, és mentem az *Újsághoz*. Mikor beléptem a szerkesztőségbe, nagyon meglepődtem a rozoga asztalok és székek láttán. Úgy tűnt, mintha egy raktárhelyiségbe toppantam volna be, ahol minden a hegyén-hátán áll. Meglepetésemben alig vettem észre az egyik asztalnál ülő Szász Endrét. Nem is volt más senki kivülről a szerkesztőségben. „A főszerkesztő urat keresem” szóra felemelte szőke fejét, és felem fordult.

Odamentem asztalához, és bemutatkozás után minden bevezetés nélkül kezébe adtam Kosztolányi levelét. Szász mohón kapott Kosztolányi levele után, és olvasásába

kezdett, el is felejtett leültetni. Mikor a levelet elolvasta, rám mosolygott, és pár barátságos kérdést tett fel. Életkörülményeim iránt érdeklődött. Majd elkérte a verseket, és megígérte, hogy örömmel fogja közölni őket. Nekem egyetlen kikötésem volt, hogy legelsőnek a *Nevető fiúcska hajója* című verset hozza, melyet Kosztolányinak dedikáltam. A vers meg is jelent az Újság június 25-i számában, a második oldalon, a vonal alatt, ahol a szépirodalmat szokták közölni. Ez volt első, nyomtatásban megjelent írásom: *1914. június 25.* Ettől számítom költői pályám kezdetét.

A boldogság tava fölött közben megjelent az első gondfelhő. Június 8-án besoroztak katonának. Ez azt jelentette, hogy ha valamiképp fel nem mentetem magam, októberben be kell rukkolnom katonának. Felmentést, illetve halasztást a katonai szolgálat alól pedig csak az kaphat, aki tanulmányait folytatja. Tehát, ha nem akarom leszolgálni a katonáévet, szeptemberben be kell iratkoznom a tanárképző főiskolába. Akkor pedig a szépen indult költői pályának fuccs. Ott vége lesz az írói munkának, vagy legalábbis nagyon lecsökken. Ott órákra kell járni, a tananyagból rendszeresen el kell készülni, internátusban kell lakni. Hol és mikor lehet ott írni? Pedig én írni akartam, írni, írni. És szabad időt akartam, amikor csak az írásnak élhetek. A beiratkozással legalább három év kiesik az életemből. De nem töprengtem sokáig: majd meglátjuk, mondtam magamban. Szeptemberig még van pár hónap.

De azért a sorozó bizottságtól némi kis, nem is leplezett büszkeséggel tértem vissza hivatalomba, és jólesett, hogy „alkalmasnak” találtak. (Talán szomorú is lettem volna ellenkező esetben.) Úgy látszik, ősi, alvó ösztönök, évszázados érzések munkálkodnak sejtjeinkben, mert bármekkora komplikációt okozott is életem folyásában a besorozás ténye, mégis úgy vettem észre, hogy azóta katonásabban lépkedem és mellem is jobban kifeszítem.

Még az este, amikor besoroztak, megírtam a *Szép szentarcú apácáktól* című verset; a vers arra kéri a kór-

ház konyhájában dolgozó apácákat és lányokat, hogy ejtsenek egy könnyet és mondjanak egy imát az úrfiért:

— — — — —
mert katona az úrfi,
ifjú, büszke rekruta
s ezért
szép szentarcú apácáktól
ima
s jó nagy darab borjúsült
jár ki vacsorára.

És írtam tovább a verseket; gazdagon buzogott a forrás.

Szép június volt. Általában – úgy emlékszem – abban az évben, 1914-ben nagyon szép volt a tavasz Kolozsváron. Meleg, simogató, szerelmes napok. Áprilisban nyílt az orgona, a gesztenye. Májusban az akác és a jázmin. Lelkemben a bánat, melyet a színdarab-ügy keltett, Kosztolányi levelére feloldódott. Nyolcadrészre összehajtott ívpapírból fabrikált füzetecskébe írtam a verseket. Majdnem naponta egyet, néha kettőt is.

Háziasszonyom fiától, aki be-benézett az én remetelakomba (milyen kár, hogy a nevét sem tudom), megkaptam elolvasásra Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényét. Ez a regény teljesen felforgatta lelkemet. Raskolnyikov lázongásában, nagyotakarásában, valami Napóleon-szerű tett áhítozásában a saját lelkem háborgását-hullámzását-akarását véltem felismerni. Én is ki akartam törni az ismeretlenségből. Szét akartam hasítani a burkot, ami körülvesz. Valami nagyon szépet, nagyon jót, nevezetést akartam cselekedni... Betege voltam ennek a könyvnek.

A lázas, önmarcangoló, kételyekkel és reménykedésekkel hánykolódó lélekben magamra ismertem. Bár az akkori hetekben öröm, bizakodás és remény uralkodott érzelmeimen, ám a mély csüggedés órái is jöttek, s minduntalan elővett valami bizonytalanság és nagy nyugtalanság. Mintha az én kicsi életemben öntudatlanul már benne rezgett volna a világ és az emberiség sorsa, a

nagy vész és a rettenetes katasztrófa, amely rövidesen rászakadt a világra.

Jöttek sötét percek és reménytelen órák: mi lesz most tovább? Mi van a versekkel? Állok egy helyben, nem történik semmi. Csak a lelkem fáj.

Jártam az Egyetemi Könyvtárba. Kerestem a pesti lapokat: Nyugat, Vasárnapi Újság, Világ, ahol tudomásom vagy jobban mondva elképzelésem szerint Kosztolányi dolgozott: hátha meglátom valamelyikben versem? Hiú ábránd... Kezdett megrendülni a verseimbe vetett hitem. Mit gondoljak róluk? Ady, Kosztolányi, Babits, Somlyó Zoltán, Tóth Árpád, Kaffka és mások versei annyira elütöek az én verseimtől; ég és föld választja el őket egymástól. Az én verseim nem is illenek be e lapok írásaiba, mit akarok akkor? Eszembe jutott a színdarab is. Arról sincs semmi hír. El kellene mennem a színházhoz, érdeklődnöm kellene. De a következő pillanatban elhessegettem magamtól a gondolatot, ha a színház nem jelentkezik, én nem megyek.

És a fiatalságnak mindent lebíró ereje és rugalmassága hamar elűzte ezeket a vívódó, töprengő, fájó órákat.

Június volt, nyár eleje. A kertekben nyílt a bazsarózsa és a jázmin.

És én alapjában tele voltam életörömmel.

Háziasszonyom fia új könyvvel kedveskedett: Mauissant-nak hozta el egyik könyvét, de én még mindig Raszkolnyikovnál tartottam. Miután elolvastam egy részét, újra elővettem, és szemelgettem belőle. Az izgalmas, lélegzet-elállító párbeszéd és lázas látomások riadt lelkiállapotban tartottak. Nem is tudom, meddig uralkodott volna rajtam ez a könyv, és mi lett volna a következő (mert a versírás is lecsökkent), ha nem jött volna közbe hirtelen valami külső világesemény, ami magára vonta figyelmem.

Ez a világesemény a trónörökös-pár meggyilkolása volt.

Június 28-án nagy betűkkel hozták az újságok: Szarajevóban megölték Ferenc Ferdinándot és feleségét.

A lég megreszketett, mint vihar előtt a fák lombja. A világon borzongás futott végig: háború lesz. Ez az érzés egyelőre csak a lelkekben élt. A kisvárosban külső-

leg semmi sem változott. Ment minden régi megszokott formájában. De azért úgy lehetett érezni, mintha mindenkin valami nyugtalanság és izgatottság venne erőt.

Az emberek csoportosulnak, beszélnek és tárgyalnak: Mit fog tenni a Monarchia? Mit a kis Szerbia? A hivatalokban is ezekről esik szó: lesz-e háború?

Mindenki a saját életkörülményei szerint ítéli meg az eseményeket. Sokakon valami felszabadultság érzése vesz erőt: kitörni a kispolgári, unalmas, nyűgöző keretek közül. A háborútól könnyű, izgalmas kalandot, kirándulást, új, ismeretlen élményeket várnak. A kávéházakban és esténként a nyári kertekben tobzódik az élet.

Legtöbben rövid háborút jósoltak, ami után nagy fellendülés fog bekövetkezni. A háborúban résztvevőkre nagy előléptetések várnak. Aki szerencsésen visszakerül a háborúból, két-három ranglétrával fog előreugrani.

Az izgalom lassan fokozódott. Az újságok szították a háborús hangulatot. Esténként tüntető csoportok vonultak végig az utcákon, éltették a háborút; követelték Szerbia megbüntetését. Álltam a járda szélén, néztem a tarka tömeget, majd azon vettem észre magam, hogy én is elindulok velük. Nem vegyültem ugyan közéjük, de meneteltem mellettük a járdán. Úgy éreztem, mintha hevesebben dobbanna szívem, bár valójában sejtelmem se volt a dolog lényegéről. Politikailag teljesen képzetlen voltam. A világhelyzetről hamis és szűk látókörű elképzeléseim voltak. De nem is gondolkoztam. Vitt az ár, és én vitettem magam. Háború?... Ki tudta, hogy az országok pusztulását, a fél világ összeomlását hozza, és szegénységet, nyomorúságot. Háború?... Én csak azt éreztem, hogy kínzó problémáimtól szabadít meg: mi legyen ősszel? Bevonulás-e vagy továbbtanulás? Nem nekem kell most már határozni. És ez a felelősség nélküli állapot jó volt.

Eszembe jutott az is, hogy mint író is csak nyerhetek. Új és nagy élményekkel lesz tele az életem. Lesz téma, amiről írhatok. Színdarab, költemény, regény s a próza minden válfaja gazdagon fog csorogni tollam alól. Az, hogy ott el is eshetem, vagy csonkán, bénán kerülhetek haza – eszembe sem jutott.

Háború?... Nézegetem a háború kitörése táján írt verseket. Lázban égtem, de a háború a lelkemnek csak a felszínét borzolta. „Hajnaltalan erdő” – írtam akkor egyik versemben – „ahol álmjáró, holdkóros leányok keringőznek”. Vajmi erőszakkal talán rá lehetne fogni, hogy a „hajnaltalan erdő” a háborút jelentette, és a következő sorban a „piros csillag” pedig a háború után megszületett új világnak hajnalcsillagát. Mert a következő sor így szól: „egy fa szélső ágának lombhézagján egy piros csillag nevet be a szűz lányok háborodott táncára”. Tovább pedig: „Bolondos, csókos szájjal hívogatnak engem, hogy mennék egy táncba velük. Én gondolkodás nélkül hajlok a hívogatóra, és pörge táncot járok a hajnaltalan erdőben.” Ezt a verset 1914 júliusában írtam. Igen, négy és fél évig táncoltam a harcterek lövészárkaiban. Utólag sok mindent bele lehetne magyarázni a versbe, amire akkor egyáltalán nem is gondoltam. A többi akkor írt versemben azonban se szó, se kép, se gondolat nem utal a háborúra. Egyetlen versemben, a *Piros dalban* például van egy sor, amely felidézhetné a háború képét: „...szenvedj szépen, mint egy halovány, szomorú katona az örtüzeknél.” A többi versben inkább a szerelem, a vágy, a búsongás, a lenniakarás szólal meg.

Az események gyorsan követték egymást. Időm sem volt gondolkodni a dolgokon. Július 22-én demars, és 29-én (éppen születésnapomon) hadüzenet Szerbiának, majd pár napra rá általános mozgósítás.

Az újságok különkiadásban hozták a hírt. A falakon és hirdetőoszlopokon megjelentek az öles plakátok és az ősz király szózata a nemzethez: „Mindent meggondoltam és megfontoltam.” I. Ferenc József akkor 84 éves.

A fáklyás és lampionos felvonulásoknak vége szakadt. Az emberek a szédületből magukhoz tértek. Itt volt a valóság: a bevonulás. Családok szakadtak el: férj a feleségtől, apa a gyermekétől, gyermek szüleitől.

Nekem is be kellett vonulnom Brassóba, a 24. honvéd gyalogezredhez. Augusztus 8-án kellett jelentkezni az ezrednél.

Elsajén felmondtam a lakásomat, és arra a nyolc napra, amennyi a bevonulásig volt, Rohnyhoz, hivatali főnökömhöz költöztem. Rohnynak a Kőkert utcában, a

klinikák felett volt nagy kényelmes lakása: négy szoba, tágas mellékhelyiségek, nagy kert, veranda.

Iromba deszkaládát csináltattam, kis betyárholmim abba raktam bele, és egy kórházi szolgálóval Rohnyhoz szállítottam. Volt egy párnám, egy paplanom, amiket diákkoromban az internátusban használtam. Ruháim közül egyet visszatartottam, abban fogok utazni, és majd ha megkapom a katonaruhát, visszaküldöm Rohnyhoz. Sokat válogattam a levelek, könyvek és a verskéziratok között. Mit tegyek be a ládába, és mit vigyek magammal? Hosszas habozás után beraktam a ládába az összes verskéziratokat a színdarabbal együtt és az összes leveleket. Csak a Kosztolányi levelét vettem magamhoz. Miért? Mi célból?... Magam sem tudtam.

Augusztus elsején, miután elbúcsúztam háziasszonyomtól, délután hat óra felé kiléptem kicsiny szobámból. A kapuból visszanéztem arra a helyre, ahol tizenegy hónapon keresztül annyi ifjú álmodt.

Augusztus 8-án reggel kimentem a kolozsvári állomásra, vonatra ültem, és elindultam valami új, valami borzalmasan új és szokatlan felé. A felvirágozott és zöldárgazott vonat, melynek teteje is tele volt rekedten ordító emberekkel, lassan indult.

Én búcsút intettem Kolozsvárnak. A hátam lúdbőrözött.